

<https://doi.org/10.15407/rksu.42.224>

УДК 027.021(477):025.17:[030:[008:316.752]]-048.52"199/2024"

Лариса Матвійчук, кандидатка наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник Фонду Президентів України,
Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського (Київ, Україна)
ORCID: 0000-0002-7230-9053
E-mail: l.matvijchuk@ukr.net

СТВОРЕННЯ НАУКОВИХ ДОВІДНИКІВ-ПУТІВНИКІВ З ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕКАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ (90-ті роки ХХ СТОЛІТТЯ — 2024 рік)

Мета дослідження — узагальнити досвід національних бібліотек Національної академії наук України в галузі методології науково-інформаційного описування і створення комплексних довідників-путівників, присвячених історичним бібліотекам, книжковим колекціям та зібранням як окремим об'єктам ретроспективної історико-культурної спадщини України. **Методологія** базується на принципах історизму та об'єктивності, на історико-хронологічному, системному, структурно-функціональному і спеціальних методах джерелознавства, книгознавства та наукової комунікації. **Новизна** полягає в тому, що вперше розкрито принципи та методичні засади укладання науково-інформаційного опису історичних бібліотек, колекцій та зібрань у зведених довідниках-путівниках з постійним розписом, яким передбачається встановлення походження та історії створення й розвитку складу і змісту історичних бібліотек, колекцій та зібрань на основі наукової реконструкції та обліку як культурного надбання, що цілісно не залучалося до наукового обігу та соціокультурного простору. Визначено внесок окремих учених, які реалізовували на практиці підго-

Цитування: Матвійчук Л. Створення наукових довідників-путівників з історико-культурної спадщини в національних бібліотеках Національної академії наук України (90-ті роки ХХ століття — 2024 рік). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2026. № 3 (42). С. 224—252. <https://doi.org/10.15407/rksu.42.224>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

товку довідників-путівників, у вивчення та розв'язання проблеми уніфікованого наукового описування бібліотек, колекцій та зібрань як окремого історико-культурного явища. **Висновки.** Науково-дослідні розробки історичного походження, складу й змісту фондів історичних бібліотек, рукописних та книжкових зібрань і колекцій цілісно репрезентують історію України в її різноманітності, що сприяє як включенню великої за обсягом нової інформації в контекст сучасного культурного простору, так і розвитку гуманітаристики. Сформувався великий досвідчений колектив українських учених, які мають ґрунтовний фаховий доробок у представленні в довідниках-путівниках колекцій як окремого виду науково-інформаційних видань. Визначено обов'язкові вимоги до науково-інформаційного опису: встановлення походження, історії, складу і змісту фондів з урахуванням історичного контексту та побутування, облікової інформації та оцінки цінності.

Ключові слова: науково-інформаційні видання бібліотек, історико-культурна спадщина, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, історичні бібліотеки, рукописні та книжкові зібрання, бібліотечні колекції.

Актуальність. Серед основних завдань книгозбірень України наразі пріоритетним є створення системи науково-довідкового апарату на фонди історичних бібліотек, рукописні й книжкові зібрання і колекції (далі — ІБЗК) та розповсюдження історико-культурного знання, яке впродовж віків формувало духовне тло розвитку людства. Через історичні катаклізми ХХ ст. даний сегмент культурної спадщини не був актуалізований у науковому та суспільному середовищі. Останніми роками робота архівів, бібліотек, музеїв з популяризації ІБЗК набула нового змісту, ставши джерельною базою для досліджень культурної спадщини України [12].

ІБЗК в цілому мають важливе значення як унікальні документальні комплекси, хоча в їхній структурі виокремлюються різні види об'єктів організації (окремі великі історичні бібліотеки установ та приватні — видатних осіб, більш тематично вузькі зібрання та, як окрема організаційна структура, — штучні колекції, принцип формування яких базується на ще більш звуженому принципі збирання унікумів). Оскільки в Україні в наукових бібліотеках зберігається значна кількість колекційних фондів, досвід й узгодження концептуальних підходів до наукової розробки даної проблеми з опорою на зміст різних ІБЗК мають не лише теоретичне (історико-книгознавче, бібліотекознавче, джерелознавче), але й практичне значення для створення науково-довідкового апарату (далі — НДА) на базі описування та розкриття своїх фондів, упровадження й розширення доступу до джерел як у формі традиційних паперових видань, так і з орієнтуванням на створення цифрових колекцій. Тому розвиток цього виду НДА, складовими якого є науково-дослідна розробка історичного походження, складу і змісту фондів, узгодження структури науково-інформаційного описування ІБЗК, які репрезентують різні джерела з історії і культури України в

їхньому хронологічному зрізі та розмаїтті, сприяє включенню всеосяжної нової інформації в контекст сучасного культурного та наукового простору.

Отже, аналіз процесів створення наукових довідників-путівників з історико-культурної спадщини у двох найбільших книгозбірнях Національної академії наук України — Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (далі — НБУВ) та Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника (далі — ЛННБ), що мають статус науково-дослідних інститутів, зберігають величезну історико-культурну спадщину і здійснюють активну науково-інформаційну роботу щодо презентації спеціалізованих фондів рукописів, стародруків та рідкісних видань, музичних й образотворчих матеріалів, газет і журналів, архівних документів, які репрезентують розвиток людства в історичній ретроспективі, є незаперечно актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Історія розвитку методології та методики наукового описування й укладання довідників як феномену, що впродовж десятків років перебував поза науковим доступом, комплексно не досліджувалася, оскільки актуалізувалася лише в період незалежності України і стала доцільною з набуттям науковцями певного досвіду та фахової підготовки. Окремі питання методології наукового описування впродовж 90-х років ХХ ст. — 20-х років ХХІ ст. та методики підготовки студіювалися у працях С. Арсірій [1], Л. Дубровіної [8—11], Н. Зубкової [17; 18], Г. Ковальчук [22—25], М. Кривенко [26], Л. Лисенко [27—29], Л. Мухи [41], Г. Сварник [47] та інших. Так, було розглянуто теоретико-методологічні та практичні питання класифікації ІБЗК, визначено фахові поняття і термінологію, методи реконструкції, структуру описування та його функції для реєстрації й паспортизації ІБЗК, а також принципи укладання описової статті для путівників та довідників, що дозволило узгодити як власне процес дослідження, так і принципи й конкретні методи підготовки такої науково-інформаційної продукції.

Низка досліджень та публікацій щодо системи підготовки путівників-довідників в НБУВ та ЛННБ характеризується у процесі викладу основного матеріалу статті.

Мета дослідження — узагальнити досвід національних бібліотек Національної академії наук України в галузі методології науково-інформаційного описування і створення комплексних довідників-путівників, присвячених історичним бібліотекам, книжковим колекціям та зібранням як окремим об'єктам ретроспективної історико-культурної спадщини України.

Виклад основного матеріалу. Отримання Україною незалежності та деідеологізація суспільства стимулювали процеси наукового опрацювання та включення історико-культурної спадщини до наукового й культурного обігу і відповідно заповнення наявних лакун в історії науки та духовної культури завдяки інформації про раніше не досліджувані як «ідеологічно

шкідливі» ІБЗК. Необхідність повернення до витоків національної культури і національної пам'яті наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ ст. актуалізувала вивчення, зокрема реконструкцію походження, історії, втрачених ланок та повноти, рукописних, архівних і книжкових зібрань, що належали видатним особам й духовним, навчальним, культурно-просвітницьким, науковим товариствам та іншим установам і організаціям. Включення їх до сучасного духовного потенціалу та соціокультурних процесів вимагало напрацювання нових методологічних підходів й методичних засад дослідження історико-культурної спадщини в цілому, визначення інформаційної структури, розкриття змісту, оформлення державної реєстрації, розробки специфічних уніфікованих форм доступу до великих обсягів інформації й створення електронних ресурсів. Були прийняті спеціальні урядові рішення щодо збереження, дослідження та реєстрації культурної спадщини, розроблено проект Державного реєстру національного культурного надбання (далі — ДРНКН), де знакова увага приділялася й бібліотечним пам'яткам. Реєстр запроваджувався з метою обліку об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової чи іншої цінності, що мають важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його внесок у всесвітню культурну спадщину [45]. Водночас питання реєстрації ІБЗК як окремого об'єкта культурної спадщини у проекті ДРНКН не актуалізувалися.

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського та Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника започатковувалися у драматичні періоди історії України (перша — в 1918 р. [11], друга — в 1939—1940 рр. [34]). Їхні фонди тією чи іншою мірою формувалися завдяки суцільній націоналізації в Україні наукової та культурної спадщини різних закладів, установ та організацій, зліквідованих більшовицькою владою — як у Києві [14], так само й у Львові [7]. Як національна Львівська бібліотека за змістом створювалася набагато раніше — вона веде свій початок з бібліотеки НТШ з його цінними фондами [47].

Відповідно бібліотечні та архівні комплекси зазнавали насильницьких переміщень та втрат через розпорошення, заборонялися для повноцінного опрацювання та оприлюднення впродовж десятиліть, що власне і створило прецедент «забуття» набутків дорадянських науки і культури. Отож обидві бібліотеки вже понад 30 років опрацьовують культурну спадщину, вилучену протягом тривалого часу із суспільного простору, розкривають її цінність, здійснюють наукову реконструкцію [4, с. 64—66].

За цей час створено велику кількість наукових праць різних видів — монографій, статей, публікацій документів, біобібліографій, довідників, методичних матеріалів, що репрезентують комплекси ІБЗК; каталогів та бібліографічних покажчиків колекційних документів, до статусу яких належать майже всі фонди до середини ХХ ст.; цифрових ресурсів культурної

228 спадщини, представлених в електронних каталогах та окремих базах даних на сайтах НБУВ та ЛННБ [3, 30—34; 41; 42]. Огляд цієї теми планується актуалізувати в нашій наступній статті, що здана до друку (Матвійчук Л.О. Дослідження історичних бібліотек, колекцій і зібрань у науково-дослідних бібліотеках Національної академії наук України (1993—2023).

Наразі ми зосереджуємося на досвіді, отриманому у процесі розробки методичних засад наукового описування ІБЗК та укладання довідників-путівників по фондах як зведених наукових довідників колекційного рівня, що об'єднують ІБЗК.

Наприкінці 1980-х років створюються об'єктивні сприятливі умови (демократизація суспільства, звільнення гуманітарної науки від ідеологічного диктату, присвоєння академічним бібліотекам статусу науково-дослідних інститутів) для роботи з цінними фондами національних бібліотек НАН України, що збереглися після руйнівних катаклізмів першої половини ХХ ст., які призвели місцями до втрати, а місцями до розпорошення органічно створених колекцій та зібрань: НБУВ пережила це в 1917—1934 рр. [41], ЛННБ — у 1939—1953 рр. [34; 35].

Отож лише наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років перші результати досліджень, присвячених вибраним книжковим колекціям та зібранням НБУВ, було оприлюднено у працях Є. Колесник (1988), І. Шовкопляса, А. Бровкіна, М. Воробєя (1991) та деяких інших фахівців [15, с. 295, 307, 314, 315, 318—325 тощо].

Увага держави до вивчення культурної спадщини актуалізувала участь бібліотек у проєктах Державного комітету України з науки та розвитку технологій (далі — ДКНТ), якими було закладено основу для розробки наукових засад національно-культурного відродження і які було затверджено Постановою ДКНТ від 4 травня 1992 р. № 12 (напрямок 7.1.1 «Книжкова спадщина України») [41]. Це стало стимулом до напрацювання методологічних та методичних питань роботи з рукописними, архівними й книжковими колекціями в незалежній Україні [13] та до створення нових концепцій діяльності наукових бібліотек [12].

Для книгозбірень це завдання виявилось дуже складним, адже виведення великих обсягів ІБЗК з фондів концентрації та спецсховів вимагало термінової підготовки кадрів, спроможних вивчати ці об'єкти культурної спадщини. За період радянської влади було майже втрачено фахівців, які не тільки володіли іноземними мовами, але й знали національний, духовний та історичний контекст культури різних країн, народів, мали спеціальні джерелознавчі, книгознавчі, бібліографознавчі навички для проведення такого роду досліджень [8]. Отож виникла ціла низка питань щодо процедури обліку, наукового описування, державної реєстрації ІБЗК як об'єктів національної спадщини, визначення їхнього загального статусу в комплексі бібліотечних фондів, а також необхідності розвитку книгознав-

чих методів вивчення колекцій як цілісного історичного факту і явища науки, культури, освіти.

На 1996—1998 рр. для НБУВ була затверджена наукова тема «Рукописна Україніка: археографічний реєстр колекцій та зібрань», результатами виконання якої стали напрацювання методики організації документів, визначення форм і методів їх використання, окреслення стратегії наукового та археографічного описування ІБЗК, до прикладу, унікальних колекцій «Україники» для ДРНКН [40, с. 324, 325, 327].

Ці питання виносилися науковою спільнотою на різні публічні заходи, обговорювалися, зокрема, на харківській конференції «Колекції пам'яток писемності та друку в бібліотечних фондах України: проблеми формування, збереження, розкриття», присвяченій 100-річчю відділу рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В.Г. Короленка (Харків, 2003), львівській — «Бібліотеки на західноукраїнських землях XVIII—XX ст.» (Львів, 2004), одеській — «Історичні колекції у книгозбірнях: проблеми збереження, вивчення, реконструкції» (Одеса, 2004) тощо.

Така активізація досліджень дозволила виробити ґрунтовні засади формалізованого опису ІБЗК як самостійного об'єкта вивчення, напрацювати базові положення щодо критеріїв збереження цілісності книжкових історичних колекцій, їхніх обліку та наукового опису [41, с. 364, 365]. Це стало міцним підґрунтям для розвою історичного книгознавства, платформою для подальшого студювання книжкових колекцій як явищ історико-культурного розвитку, процесів їх переміщень, коли була зруйнована попередня система зібрань, що склалася історично в різних інституціях, бібліотеках та музеях, наукових товариствах, релігійних установах. Уперше було сформовано потужний синтетичний напрям досліджень, що об'єднав у собі напрацювання з бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства, джерелознавства, археографії, архівознавства як спеціальних історичних дисциплін [41, с. 308, 309].

У цей період визначається й видова специфіка довідників та покажчиків колекцій, що відображає ієрархію структури фондів: перший рівень — довідники по фондах книгосховища або архівосховища в цілому; другий — зведені довідники по окремих ІБЗК, що збереглися в нерозпорошеному стані або були науково реконструйовані бібліотечними фахівцями-істориками; третій — подокументний опис фондів, створення родини описів, наукових каталогів; нарешті четвертий — це інтегрований опис у системі електронних ресурсів та баз даних.

Результатом активізації наукових розробок стало те, що вже в 1990—2000-х роках бібліотеки НАН України набули значний досвід вивчення окремих ІБЗК, який був репрезентований у ґрунтовних довідниках та монографіях. Для цього були сформовані колективи вчених, які спеціалізувалися на описуванні різних історичних колекцій та бібліотечних зібрань.

Зокрема, у НБУВ працювали фахівці із грецької, латинської, єврейської, польської рукописної спадщини, з вивчення слов'янських кириличних рукописів XIII—XVI ст. (Є. Чернухін, Л. Гнатенко, О. Іванова, О. Гальченко, І. Сергеева, О. Хамрай та інші); відділ образотворчих мистецтв підготував описи колекцій профільних фондів (Г. Юхимець, І. Цинковська, Д. Фоменко, Л. Гутник та інші); побачили світ описи колекцій музичного фоноархіву та нотних рукописів (Л. Шолохова, О. Горшихіна, Л. Івченко та інші), стародруків і рідкісних видань (Г. Ковальчук, М. Шамрай, Н. Бондар та інші). Накопичувався досвід вивчення історії окремих історичних бібліотек та зібрань, передусім польських магнатів та шляхти, волинських баронів (С. Булатова, І. Ціборовська-Римарович, О. Рабчун, Н. Бондар, Є. Біленький та інші). Досліджувалися фундаментальні архівно-бібліотечні зібрання видатних осіб, до прикладу, архів та зібрання митрополита Євгенія Болховітинова (Є. Рукавіцина), архівно-музейне зібрання барона Ф. Штейнгеля (Н. Миронець), бібліотечне зібрання М. Петрова (С. Сохань), наукова спадщина Ан-ського (І. Сергеева). Об'єктом наукових студій стала також історія бібліотечних зібрань Університету св. Володимира у Києві (Т. Мяскова), Київської духовної академії (Л. Дениско), Києво-Могилянської академії (Т. Міцан) тощо. Перший етап розвитку таких досліджень до 1993—2003 рр. представлений у праці Н. Маслакової, присвяченій висвітленню історії бібліотек та історичних бібліотечних зібрань України на сторінках журналу «Бібліотечний вісник» [36].

Науковці ЛННБ у різножанрових публікаціях розкрили результати вивчення стародрукованих видань (І. Качур, Д. Коваль-Гнатів, О. Коловська, В. Фрис), бібліотечних мистецьких колекцій (С. Костюк, Л. Купчинська, О. Осадця, В. Пасічник), газетних і журнальних зібрань (Л. Головата, М. Комариця, М. Романюк, Л. Сніцарчук), картографічних колекцій (Т. Огородник, Н. Падюка), бібліографічних та біобібліографічних студій (М. Вальо, Л. Ільницька, С. Когут, К. Курилишин, М. Мовна), архівних зібрань (П. Баб'як, Т. Гуцаленко, О. Дзьобан, М. Дядюк, Т. Литвин, Я. Сенник), історичних колекцій (Р. Дзьобан, М. Кривенко, Л. Кусий, І. Олексів, Г. Сварник). Історію розвитку бібліотечного фонду, зокрема формування колекцій і зібрань, вивчали Л. Крушельницька, Є. Наконечний, С. Арсірій, Т. Кульчицька, М. Пономаренко, О. Хміль, проблеми його збереження — Л. Розумна, Л. Дзендзелюк, Л. Льода, І. Пігель. Загалом було видано низку довідників, каталогів, збірників статей та матеріалів конференцій, чимало окремих публікацій [31—34].

Досвід, набутий НБУВ та ЛННБ, створив основу для окреслення загальних принципів науково-дослідної роботи та підготовки різних видів довідників.

Укладання довідників-путівників по фондах ІБЗК має характерні особливості: зокрема, на відміну від основних бібліотечних та архівних видів

науково-довідкового апарату (далі — НДА), що базуються на подокументному описуванні, систематизації та каталогізації видань і документів, питання методичних засад подокументного описування ретроспективних книжкових пам'яток — рукописних книг, стародруків, видань штучних колекцій — розроблялися під час обговорення процесу описування для ДРНКН і виявили надзвичайну складність наукового розкриття такого виду діяльності та його уніфікації [37]. Отож надалі уніфікація описування як окремих джерел, так і колекцій міцно пов'язана з розвитком електронної національної бібліотеки культурної спадщини. На відміну від цього процесу, при описуванні ІБЗК поколекційного рівня увага концентрується на походженні колекції як культурного факту в сукупності різноманітних джерел, а також на інтегрованому значенні змістовної цілісності структури опису, яку книгознавець, археограф та джерелознавець мають визначити.

Набуття національними бібліотеками статусу науково-дослідних інститутів наприкінці 1980-х років створило умови для активізації підготовки бібліографічних показників на штучні бібліотечні колекції, які склали первинний масив для реєстрації книжкових пам'яток. Як зазначалося вище, реєстрація ІБЗК як окремих об'єктів описування не розглядалася у цьому загальнонаціональному проєкті, але було актуалізоване питання про наукове дослідження та описування історико-культурних фондів [45].

Укладання НДА на ретроспективні ІБЗК, виокремлені топографічно у фондах відділів Інституту книгознавства та Інституту рукопису НБУВ, які були створені в 1993 р., та в науково-дослідному відділі історичних колекцій ЛННБ, започаткованому у 2003 р., стало першим кроком у роботі з путівниками-довідниками. Цей етап характеризувався виробленням загальної концепції описування та реєстрації ІБЗК як окремих об'єктів вивчення.

Ретроспективні ІБЗК є доволі складним явищем для дослідження, наукового описування та репрезентації: вони характеризуються різним походженням, значним різновидовим складом, багатоаспектністю, багатомовністю та мультикультурністю документів, а також й особистісним фактором колекціонування або збирацької діяльності, що могли тривати десятиліттями та століттями і відповідно стали свідченням значення й ролі фондоутворювачів в історико-культурному процесі. Розробку методичних підходів до розкриття цього явища не випадково було доручено НБУВ та ЛННБ як провідним науковими бібліотеками України з найбільшою кількістю ІБЗК, чії рекомендації мали поширюватися на інші бібліотеки.

Реконструкцію походження та історії ІБЗК і їхню атрибуцію значно ускладнили численні соціальні катаклізми ХХ ст., що вплинули як на повноту, так і на збереженість історичної пам'яті про засновників і власників колекцій та зібрань. Величезні масиви меморіальних фондів, зібрані в різних дореволюційних інституціях у підросійській Україні (до 1918—1920-х рр.) та в численних особистих архівах і громадських інституціях

Львова до приєднання Західної України до СРСР (до 1939 р.), зазнали нищівних процесів внаслідок політичних змін, націоналізації, революцій, воєн, стресових переміщень за директивами радянської влади тощо. Було зруйновано організаційну та змістовну цілісність цієї культурної спадщини, не збережено документацію, а ідеологічні заборони радянського часу фактично вилучили її із процесу цивілізаційної спадкоємності. Тому основними методами для відновлення історичного знання було обрано джерелознавчий, археографічний, книгознавчий та бібліотекознавчий аналіз, визначення змістовних, ціннісних критеріїв для ІБЗК як самостійного явища історії науки і культури та інформаційно-аналітичні методики репрезентації в науково-довідковій формі.

Уперше це питання в контексті організації та збереження ІБЗК було актуалізоване в кінці 80-х років ХХ ст., коли постала практична потреба у включенні цієї культурної спадщини до діючих фондів бібліотек на засадах окремого об'єкта зберігання та обліку [9]. У 90-х роках у НБУВ розпочалося обговорення методологічних засад виокремлення ІБЗК, були затверджені дисертаційні теми Л. Мухи та Л. Лисенко. Здобувачки розглядали дану проблематику в контексті розвитку теорії та практики бібліотекознавства й книгознавства і створення науково-облікового апарату бібліотек, паспортизації колекцій для бібліотечного обліку та як одиницю опису ДРНКН [40]. Окрім того, Л. Лисенко простудіювала історіографію питання та понятійний апарат щодо використання термінів «історична бібліотека», «колекція», «зібрання», а також відносно складання археографічного заголовка, який надалі виконував би роль одиниці обліку в бібліотечній практиці та, в перспективі, — метаданих для ДРНКН колекційного рівня [27; 28; 29]. В обох дисертаціях та публікаціях з номінованої тематики оприлюднювалися передусім практичні засади класифікації, обліку та паспортизації колекцій і викристалізовувалася ідея створення окремого реєстру книжкових пам'яток, а надалі (на пропозицію Г. Ковальчук) — книжкових колекцій [22, с. 2—10].

Питання дослідження фондів стародруків та рідкісних видань і їхньої паспортизації висвітлювалися у працях Г. Ковальчук [24; 25], яка ґрунтовно розглядала різні аспекти створення ДРНКН та започаткувала електронний ресурс матеріалів до ДРНКН на сайті НБУВ. У монографії «Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах» (Київ, 2004) вченою проаналізовано процедури роботи з фондами стародруків, рідкісних і цінних видань, які є одними з найбільш вартісних штучних колекцій бібліотек. Дослідниця удосконалює та доповнює термінологічний апарат книгознавства, конкретизуючи поняття «книжкова пам'ятка», «рідкісна книга», «цінна книга», «бібліотечна колекція», «бібліотечне зібрання», «бібліотечний фонд» та створюючи тим самим методологічні засади розвитку нового наукового напрямку — «книжкове пам'яткознавство».

Питання наукового вивчення та реконструкції історії й складу фондів були актуалізовані у праці С. Арсірій «Ретроспективна частина фондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: проблеми вивчення і реконструкції» (2006), де авторкою доводилися необхідність вивчення історії номінованих у назві фондів і їхнього сучасного стану, а також нагальність наукової реконструкції складу. Поняття бібліотекознавчої реконструкції у студії С. Арсірій розглядається як встановлення генеалогічного дерева бібліотеки і складається з виявлення, реєстрації, паспортизації, класифікації, схематизації, створення довідкового апарату, рекаталогізації, визначення місця зберігання та правил користування. Наводяться також і методи реконструкції — за обліковими документами та через пошук інформації в ретроспективній частині основних й обмінно-резервних фондів, а також у каталогах [1, с. 14].

Львівські вчені також приділяли увагу висвітленню шляхів формування колекцій і зібрань ЛННБ та особливостей їх вивчення (О. Зінько, А. Ільницька, Л. Купчинська, М. Кольбух, М. Кривенко, М. Нестайко та ін.). Дослідження житомирського вченого С. Міщука, присвячене історії формування різних наукових шкіл та засадам їхнього описування рукописно-книжкових зібрань України, надало ґрунтовний матеріал для поглибленого вивчення історії колекційних фондів [38].

Методологія вивчення ІБЗК як окремого історико-культурного явища була також об'єктом наукових студій Л. Дубровіної, яка приділила значну увагу вирішенню питань стосовно рукописно-книжної культури та підготувала багато учнів, котрі захистили дисертації з цієї тематики в її практичному аспекті (Н. Зубкова, Л. Лисенко, Л. Муха, С. Міщук, І. Сергеева, О. Степченко та інші). У спеціальній статті (2007) учена підсумувала досвід вивчення ІБЗК та окреслила завдання для подальшого розвитку фундаментальних досліджень колекцій і зібрань, що мають базуватися на джерелознавчих та історико-книгознавчих підходах до студіювання ІБЗК як цілісного історичного факту та унікального явища культури різних історичних епох. Без такого дослідження, переконана Л. Дубровіна, не видається можливим кваліфіковано створити як загальний опис у довіднику, так і реєстраційні описи на ІБЗК як на пам'ятки рукописної та книжкової культури. Ці об'єкти мають значення як комплексні артефакти, що розкривають роль сукупного поняття історичного факту та доводять цінність ІБЗК як історико-культурних явищ. Методологічними умовами дослідження ІБЗК є розкриття їхнього змісту, висвітлення ролі постатей, подій, наукових, духовних та просвітницьких інституцій в історичному процесі, в контексті умов їхнього створення та побутування, що продовжували існувати та поповнюватися в різні історичні періоди і включатися в соціокультурний контекст кожної епохи. Вивчення походження, історичної долі, сучасного складу та повноти ІБЗК, науково-інформаційного синтезу дотичних джерел, на

думку Л. Дубровіної, мало знайти не лише монографічний вихід, а й практичну реалізацію та відобразитися у структурі описування, яку вчена запропонувала як орієнтовну для уніфікації в науково-довідковому виданні путівникового типу [8]. Питання комплексності історико-культурної спадщини бібліотек розглядалося і у працях Н. Зубкової [18, с. 10—15].

Умотивованість комплексного дослідження архівної та бібліотечної спадщини персоналій, яка надходила цілісно, але в певний період була розпорошена по різних спеціалізованих фондах НБУВ, доводилася на прикладі опублікованих монографій, присвячених, зокрема, архівам і бібліотекам митрополита Євгенія (Болховітінова) (Є. Рукавіцина) та Б. Грінченка (Н. Зубкова), бібліотечним, архівним і музейним зібранням Ф. Штейнгеля (Н. Миронець), М. Петрова (С. Сохань), Києво-Могилянської академії (Т. Міцан), а також визначенню їхніх місця й ролі у формуванні духовності українського суспільства. Теоретико-методологічна основа таких студій базується на використанні всієї джерельної бази, її комплексного вивчення методами, зокрема, книгознавчим (виявляє процеси створення, розповсюдження та використання книг у зв'язку з біографією та життям фондоутворювача) та джерелознавчим (вивчає походження, атрибуцію, опис, структуру та зміст документальних джерел), аналізу й синтезу, класифікації та систематизації документів за хронологічними, тематичними та типологічними ознаками. Принцип походження для штучних колекцій визначав особу або установу, яка створювала колекцію. Враховувалися принцип відношення, який виражається в можливості об'єднувати матеріали різного походження у групи навколо предмета або теми, та принцип спорідненості документів як за походженням, так і за змістовими ознаками [17, с. 9, 155].

Оптимальність побудови системи джерелознавчого та історико-книгознавчого уніфікованого опису Л. Дубровіна унаочнила за допомогою схеми, яка застосовується до всіх видів, типів бібліотек, зібрань, колекцій різних хронологічних періодів. Склад описових рубрик включає не лише розгорнутий заголовок, підготовлений за певною структурою, а й відомості про фондоутворювача (фізичну або юридичну особу), історію формування фонду у зв'язку з історією фондоутворювача, історію побутування фонду, поповнення та його переміщення, хронологічні рамки видань, обсяг або кількість одиниць зберігання, їхній родо-видовий склад, тематичний зміст фонду, мовну характеристику, науково-довідковий апарат, наявність власницьких ознак різного часу (штампів, екслібрисів фондоутворювача), певну службову інформацію, а також використані джерела та літературу [8, с. 71]. Такий підхід дозволяє об'єднати всі рівні опису, зокрема й для науково-інформаційних цілей (паспортизація, реєстраційний та постатейний науково-інформаційний опис для довідника), а також визначає методичні засади для всебічного дослідження походження, історії, змісту і складу ІБЗК.

У другій половині 2000-х у НБУВ з ініціативи Г. Ковальчук розпочався проєкт «Книжкові пам'ятки України», який врахував положення ДРНКН та роботу з виокремлення списку історичних колекцій, що становлять особливу історико-культурну цінність, національне надбання і підлягають занесенню до реєстру як колекції-книжкові пам'ятки; було підготовлено електронний довідник, значна частина якого опублікована на порталі НБУВ (<http://nbuv.gov.ua/node/613>). Конкретна робота передбачала послідовну підготовку серії довідників меморіальних історико-культурних фондів НБУВ, що надійшли до установи цілісними комплексами або були сформовані безпосередньо в НБУВ переважно в перші десятиріччя її існування за певними ознаками: за хронологією виходу видань, приналежністю до найвідоміших друкарських чи видавничих фірм, за різними шрифтами чи мовами (кириличним, гражданським, латинським шрифтами, польською, німецькою, французькою мовами), за рідкісністю чи цінністю видань або примірників, за незвичними форматами, за видами друку (книги, газети, журнали, листівки, плакати, гравюри, гравірувальні дошки, ноти, грамплатівки, карти) [19]. Авторка також актуалізувала питання про створення електронних інформаційних ресурсів книжкових пам'яток [23].

Значний внесок в організацію та методичні засади описування історичних колекцій був зроблений ученими ЛННБ. Зокрема, варто відзначити видання М. Кривенко та Г. Сварник «Історичні колекції Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: з досвіду вивчення та наукової реконструкції» (2014) [26]. У праці було враховано та розвинуто досвід НБУВ, узагальнено теоретичний і практичний аспекти проблем дослідження й опрацювання історичних колекцій в Україні та за кордоном, підсумовано десятирічний досвід науково-дослідної праці Відділу історичних колекцій ЛННБ України ім. В. Стефаника. Методологічно важливим став огляд результатів вивчення та документування історичних колекцій в Україні й поза її межами: йшлося про діяльність спеціалізованих підрозділів НБУВ та ЛННБ, а також сектору документації історичних книгозбірень Національної бібліотеки Польщі у Варшаві та деяких інших польських інституцій, науково-дослідного відділу рідкісних книг Російської державної бібліотеки та Всеросійської державної бібліотеки іноземної літератури ім. М.І. Рудоміно. Цей порівняльний аналіз репрезентував значний доробок книгознавців та бібліотекознавців НБУВ й ЛННБ у розробці теоретичних і практичних питань реєстрації та створенні ґрунтовних монографічних досліджень, присвячених колекційним фондам бібліотек, зокрема й історії переміщення фондів. Значним набутком праці М. Кривенко та Г. Сварник стало визначення основних термінів і понять відносно роботи з ІБЗК та термінів, що використовуються в бібліотечній, архівній та музейній справі взагалі, які були розроблені на засадах аналізу напрацьованих пропозицій в історіографії питання, а також і власного досвіду науковців ЛННБ.

Автори проаналізували нормативні документи, зокрема в галузі архівної та музейної справи, чинні стандарти, довідкові та навчальні видання, методичні матеріали, законодавчу базу та запропонували терміносистему для практичного досвіду описування, де за історичною документацією фіксуються ІБЗК переважно таких типів: приватні (особисті, родинні та родові) бібліотеки; бібліотеки інституцій, установ та організацій; архіви (окремих осіб, родів та інституцій); окремі збірки; музейні колекції.

Ця терміносистема передбачала використання близьких термінів, що існують в архівній, бібліотечній та музейній справі; визначення сукупності понять, якими оперували ці галузі, зокрема: «бібліотека», «бібліотечна колекція», «бібліотечна (музейна) фундація», «бібліотечне зібрання» (особисте, інституційне), «бібліотечний фонд», «документ», «документ / книга», «документ / рукопис», «збірка / зібрання», «історико-культурні фонди», «історична колекція», «історичні книгозбірні», «історичні бібліотеки, колекції і зібрання», «колекція-книжкова пам'ятка», «меморіальна бібліотека», «меморіальні бібліотеки установ, навчальних закладів, спілок та наукових товариств», «музейна колекція», «музейне зібрання», «музей», «паспорт», «приватна колекція» (особиста, родинна, родова), «провенієнція» (територіальна, національна), «провенієнціпринцип» (принцип походження), «реконструкція наукова» (документальна, бібліографічна), «реституція», «рукопис», «рукописне зібрання», «архівна колекція рукописів», «фонд», «фонди книжкових пам'яток», «фонди музею», «штучна колекція», «фондозберігач / фондоутримувач» [26, с. 40—49]. Це дозволяє залучити ширшу класифікаційну ознаку протягом описування різнорідних фондів колекційного змісту.

Грунтовне значення має запропонована методика укладання паспорта як базового облікового документа: розглянуто джерела і шляхи виявлення інформації для його заповнення; подано детальні зразки опису різних типів і видів історичних колекцій; розкрито зміст і склад, забезпечення бібліографією та специфікою індексації паспортних даних. Допоміжний апарат, передусім перелік публікацій співробітників наукових бібліотек станом на 2014 р. із цього питання, також має важливе прикладне значення.

Результати досліджень історичної долі, стану збереженості, реконструкції бібліотек і бібліотечних колекцій обговорювалися і в подальших публікаціях таких науковців ЛННБ, як М. Дядюк, Г. Сварник, Р. Голій, М. Кольбух, Л. Кусий, Н. Різун, М. Шуварик та інших, опублікованих у «Записках Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника».

Середина 2010-х років стала своєрідним рубежем для підготовки спеціальних довідників, присвячених ІБЗК, укладених на єдиних методологічних засадах та схемах наукового й реєстраційного опису, паспортизації ІБЗК та реконструкції розосереджених і втрачених частин. На засадах паспортизації обговорювалися питання перспектив створення баз даних

ІБЗК різного ступеня поглинання інформації. Загалом до цього часу було виокремлено кілька сотень об'єктів в описі колекцій та зібрань для дослідження та, в перспективі, створення довідника. Отже, проводилася певна реконструкція первинного вигляду колекцій та зібрань на момент передачі їх на зберігання до книгозбірні. Паралельно створювалися і реєструвалися колекції та зібрання в різних спеціалізованих підрозділах бібліотек, зібрані там за принципом найцінніших штучних видових колекцій, до прикладу, стародруків, рідкісних видань, образотворчих, нотних та рукописних книг, періодики, газет, історичних документів тощо; а також архівні зібрання видатних учених, діячів культури, історичних установ, зокрема духовних, навчальних, просвітницьких товариств та організацій тощо.

Спеціально слід зупинитися на досвіді укладання путівників-довідників у НБУВ, яка започаткувала цю діяльність і активно рухає процес створення таких комплексних видань, зокрема, в Інституті книгознавства, який видає серії довідників «Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського» і де на сьогодні вже побачили світ та репрезентовані в цифровому репозитарії три перших випуски. Кожен довідник має ґрунтовну передмову з розкриттям особливостей історії формування, наукового описування та дослідження фондів. Загальні підходи та історія створення описів подаються у вступі до першого випуску, також там визначені перспективи укладання подальших путівників-довідників [19].

Отож у першому випуску представлено ІБЗК навчальних установ м. Києва XIX — початку XX ст., зокрема бібліотек Київського університету св. Володимира, Інституту шляхетних дівчат, Київського комерційного інституту, Колегії Павла Ґалаґана, київських гімназій, Київського реально-го училища, Київського комерційного училища. Університетові св. Володимира належить найбільший колекційний фонд з його складовими частинами — тематичними колекціями, зібраннями професорів, фундаментальною бібліотекою. У ньому виокремлені великі родові колекційні зібрання Університету, які надійшли в його склад до передачі Всенародній бібліотеці України (нині НБУВ): «Collectio Regia» (Бібліотека польського короля Станіслава Августа Понятовського, т. зв. «Королівська бібліотека»), родові бібліотеки польських магнатів Яблоновських, шляхтичів Мікошевських, Фридерика Юзефа Мошинського тощо [19]. Серед авторів статей цього випуску — З. Афанасьєва, С. Булатова, О. Вискірко, І. Гуржій, Л. Деменко, М. Іваннікова, Г. Ковальчук, Л. Лисенко, Т. Мяскова, О. Рабчун, І. Ціборовська-Римарович, О. Яковенко.

Науковий опис випуску укладений у відповідності до напрацьованих методичних рекомендацій: заголовок (офіційна назва бібліотеки, колекції чи зібрання); фондозасновник (офіційна назва й дати існування установи або прізвище, ім'я та по батькові, дати життя засновника фонду); інформаційна

довідка про фондозасновника; дата та місце формування фонду; історична довідка про фонд; характеристика історико-культурного фонду; хронологічні [граничні] межі видань у колекції чи зібранні; кількісний склад фонду (у відділі, де зберігається основний масив історичного зібрання); мова видань зібрання; зовнішні ознаки колекції; науково-довідковий апарат колекції; використані джерела й література. За такою схемою охоплюються всі вектори, необхідні для максимально повної репрезентації ІБЗК та їхніх пошукових координатів.

Другий випуск довідника давніх бібліотечних зібрань НБУВ присвячено книжковим зібранням релігійних навчальних установ і монастирів, що діяли в українських землях до 1918 р.: Київській духовній академії, православному семінаріям, православним монастирям, католицьким навчальним закладам та монастирям. Структура описування кожної бібліотеки, як і в першому випуску, складається із заголовка; інформаційної довідки про фондозасновника; дати і місця формування фонду; історичної довідки про фонд; його характеристики; граничних дат видань у його складі; сучасного обсягу фонду; зазначення основних мов видань; зовнішніх ознак зібрання; науково-довідкового апарату; використаних джерел. Науково-інформаційні описи складали А. Беба, О. Гуль, О. Заєць, Г. Ковальчук, Т. Мяскова, Л. Руденко, І. Ціборовська-Римарович, І. Шекера [20].

Третій випуск довідника вміщує описи приватних (родових та особових) бібліотек, що збереглися окремими комплексами [21]. Серед авторів — З. Афанасьєва, Н. Бондар, О. Гуль, І. Гуржій, Л. Івченко, Г. Ковальчук, Т. Мяскова, Ю. Рудакова, І. Ціборовська-Римарович, С. Шульженко. У випуску представлені родові бібліотеки баронів Шодуарів; Урбановських та Стажинських («Загінецька бібліотека»); Вишневецького замку князів Вишневецьких — графів Мнішків; магнатів Потоцьких (Тульчинська бібліотека) тощо. Серед особових бібліотек і колекцій — збірки В. Ханенко, І. Айзенштока, В. Антоновича, Д. Кримського, Б. Грінченка, С. Маслова, П. Попова, барона Едуарда Фальц-Фейна, В. Вітта, О. Кочубея, М. Воліна, С. Ландкофа, І. Білодіда, Є. Кротевича, Ю. Ліпатова, П. Михайленка, Ю. Соколова, Я. Рудницького, О. Попельницького, Емілія та Агнеси Сенюків. Виокремлювалися й фрагменти розформованих приватних бібліотек: бібліотеки В. Антоновича і Д. Антоновича, Приватної публічної бібліотеки при фірмі «Леон Ідзіковський», бібліотек І. Лучицького, М. Черткова, Ф. Штейнгеля.

Також у третьому випуску довідника-путівника, у вступі, написаному Г. Ковальчук, розглядаються поняття «приватна бібліотека», «власна бібліотека», «особиста бібліотека», «домашня бібліотека», «сімейна бібліотека» — тобто бібліотека, яка належить приватній особі чи родині; поняття «комерційна бібліотека» — бібліотека, заснована фізичною особою за власні кошти, яка надається в користування іншим особам за плату. Коли бібліотека втрачає приватний статус і потрапляє до громадських бібліотек, її більш

правильно називати «особовою», або родовою, якщо вона належала родині чи роду. Вона також набуває статус меморіальної: навіть якщо надходить не вся бібліотека, а лише її колекційна частина (до прикладу. колекції В. Вітта або барона Едуарда Фальц-Фейна), вона також набуває статусу окремої колекції.

Планується, що подальші випуски довідника репрезентуватимуть різні види друкованої продукції за різними класифікаційними ознаками: хронологічними, до прикладу, інкунабули, палеотипи; видавничими — альдини, плантени, етьєни, ельзевіри, дідо; шрифтовими — стародруки різними мовами латинським, кириличним, гражданським шрифтами; зібрання різних видів видань — журнали та продовжувані видання до 1917 р., газетний фонд, поштові листівки кінця XIX — початку XXI ст., лубок (народні картинки) XVIII—XX ст., українські плакати XX ст., гравіровані портрети XVII—XIX ст., ноти, зокрема нотне зібрання Розумовських, карти, листівки XIX — першої половини XX ст.; мініатюрні видання (за форматом), рідкісні видання XIX—XX ст.

Отже, вперше в системі описування рукописних, архівних та книжкових колекцій і зібрань з'являються довідники нового покоління по рукописним та архівним фондам різного походження, рукописним зібранням та колекціям, вільні від ідеологічного тиску та обмежень, які містять поглиблену довідкову інформацію, отриману як результат науково-дослідної роботи книгознавців, археографів та архівістів [10].

Штучні бібліотечні колекції, в перспективі, також необхідно представити в довідниках-путівниках. Вони організовані та обліковані власне бібліотекою за певним принципом або ознакою, до прикладу, за видами документів (мініатюрні книги, листівки, образотворчі поштівки, журнали), способом відтворення друку (літографія, видання, надруковані кириличним, тобто старослов'янським, шрифтом), тематичною, авторською чи хронологічною ознаками, культурологічною цінністю чи рідкісністю книг.

Слід зазначити, що як НБУВ, так і ЛННБ на початковому етапі їхнього існування не завжди притримувалися принципу цілісності у формуванні фондів, що призвело до їх розпорошення в основних фондах за принципом бібліотечної систематизації по галузям знань деяких особових бібліотек та бібліотек установ й організацій — навіть тих, що надійшли цілісним масивом. Так, рукописи передавалися в рукописні підрозділи, із зібрань виокремлювалися стародруки та рідкісні видання, картографічні, образотворчі, нотні документи тощо. Отож у процесі формування загального реєстру ІБЗК необхідно реконструювати первинний склад ІБЗК колекційного рівня, встановити історію комплектування такими зібраннями та об'єднати інформацію про розпорошені фонди.

До прикладу, у НБУВ серед таких комплексів — колекційна архівно-рукописна та книжкова спадщина Київської духовної академії, монастирські

колекції та зібрання, зібрання колегій, товариств «Київська Просвіта» та «Київська Громада», архіви А. Кримського, Б. Грінченка, О. Лазаревського, баронів Шодуарів, Д. Багалія, М. Біляшівського, В. Іконнікова, С. Маслової, В. Науменка, М. Петрова та багатьох інших.

Окремо слід зупинитися на довідкових виданнях по рукописних фондах, на які поширювалися правила Національного архівного фонду і завдання обліку рукописних колекцій.

Так, у 1995 р. у ЛННБ було підготовлено друге видання анотованого покажчика «Особисті архівні фонди відділу рукописів». Перше видання (1977 р.) містило 168 оглядів і, на жаль, не надавало повної інформації про фонди відділу, оскільки у ньому були зняті матеріали, що стосувалися «націоналістичних» персоналій. Друге видання — суттєво доопрацьоване, виправлене і доповнене — репрезентувало вже 276 описів особистих архівних фондів [5], серед яких були вилучені з першого видання описи фондів І. Антонича, В. Дорошенка, М. Возняка, В. Винниченка, А. Шептицького та багатьох ін. Покажчик було сформовано за аналогічною методикою укладання першого видання, що містила заголовки фонду (ім'я, по батькові та прізвище особи, дати життя, сфера діяльності, посади, хронологічні межі документів). Кожна інформаційна стаття розкриває склад і зміст документів особистого архіву, фізичний обсяг, наявність оглядів, шифр зберігання. До праці над цим виданням долучилися задіяні в підготовці першого випуску П. Баб'як, О. Дзьобан, Є. Домбровська, М. Трегуб, І. Бурковський, Т. Гуцаленко, О. Осадця, відповідальним редактором була Л. Крушельницька [5].

Результатом першого практичного досвіду роботи Інституту рукопису НБУВ з особовими архівними фондами став довідник «Видатні вчені Національної академії наук України: особові архівні фонди академіків та членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (1918—1998)» (Київ, 1998). Згодом, у 2002 р., світ побачив укладений на засадах нової методики довідник «Особові архівні фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського» (керівники: Л. Дубровіна, Н. Зубкова, О. Степченко), що репрезентував інформацію про 264 особові архіви. У роботі брали участь практично всі наукові співробітники Інституту рукопису, які мали практичний досвід з описування особових архівних фондів (С. Булатова, Т. Воронкова, Л. Дубровіна, Н. Зубкова, О. Іванова, М. Іваннікова, Е. Клименко, І. Клименко, І. Лисоченко, Т. Міцан, М. Скирта, С. Сохань, І. Сергєєва, О. Степченко та ін.) [45].

Унікальний за побудовою путівник-довідник «Архіви, колекції й зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського» (Київ, 2015) репрезентував різноманітні за видами, типами і походженням колекційні фонди цього підрозділу НБУВ. Серед авторів статей — О. Бодак, О. Боляк, С. Булатова, О. Гальченко, Т. Герасімова, Л. Гнатенко, Т. Горбач,

С. Даневич, Т. Добрянська, Л. Дубровіна, Н. Зубкова, О. Іванова, Г. Калініч, Е. Клименко, І. Клименко, Г. Ковальчук, І. Корчемна, О. Купченко-Гринчук, В. Лось, Т. Міцан, І. Сергєєва, О. Скрипка, С. Сохань, О. Степченко, О. Хамрай, О. Цицюра, Є. Чернухін, Н. Щеколдіна, Л. Щерба, а також співробітники Інституту архівознавства НБУВ С. Старовойт та Л. Яременко [2].

Опис статей путівника базувався на такій структурі: назва і статус фонду (архів, колекція, зібрання); кількість одиниць зберігання; хронологічні межі документів; інформація про власника та фондоутворювача, зокрема й штучної колекції; історія надходження документів та створення колекції; склад і зміст колекції та зібрання; рубрика «Різне» (це випадкові або неатрибутовані з власником документи); бібліографія про фондоутворювача [2, с. 8—9]. У межах загальних структурних рубрик, характерних як для книжкових, так і для рукописних зібрань, співробітникам було надано право самим визначати тематичні і хронологічні комплекси документів та особливості, пов'язані зі специфікою архівних видів документів. Колекції класифіковані за походженням. Отже, хоча принципи опису в різних виданнях були схожими, структури враховували специфічні особливості власне колекцій і фондів.

Сьогодні науково-технічні можливості створення цифрових каталогів будь-яких колекцій стали альтернативою створенню паперових науково-інформаційних видань, поширюючи знання з допомогою вивчення цифрових оригіналів. На сайтах ЛННБ та НБУВ вже демонструються результати першого досвіду цифровізації штучних колекцій, формування спільних ресурсів, що опинилися в різних книгосховищах, навіть у різних країнах. Зокрема, йдеться про цифровий репозитарій «Спільна спадщина», над укладанням якого активно працюють співробітники ЛННБ та Національного інституту імені Оссолінських у Вроцлаві (НІіО), що має своїм завданням цифрову реконструкцію розосереджених під час Другої світової війни історичних колекцій (http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/S1U5VXYB1BEY8CBCDDICJ4FA6CTMFAT6HREBQMTBUFL2E1YV24-62128?func=full-set-set&set_number=958297&set_entry=000001&format=999). Оцифровуються збірки документів «Архів НТШ з фонду Національного інституту імені Оссолінських» (http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/S1U5VXYB1BEY8CBCDDICJ4FA6CTMFAT6HREBQMTBUFL2E1YV24-57064?func=find-c&local_base=earntshznio&ccl_term=wrд%3Dalldocuments), «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1873—1913)» [48], «Колекція інкунабул Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника», «Архів НТШ Національної бібліотеки Польщі у Варшаві» та ін.

Формування за видами джерел «Цифрової колекції історико-культурної спадщини» та баз даних у НБУВ ґрунтується на повнотекстових копіях рукописних та книжкових пам'яток, також розглядається питання про створення окремих ресурсів повноцінних цифрових колекцій-пам'яток

(https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=COL&P21DBN=ELIB).

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше розкрито принципи та методичні засади створення науково-інформаційного опису історичних бібліотек, колекцій та зібрань у зведених довідниках-путівниках з постанційним розписом, яким передбачається встановлення походження та історії створення й розвитку складу і змісту історичних бібліотек, колекцій та зібрань на основі наукової реконструкції та обліку як культурного надбання, що цілісно не залучалося до наукового обігу та соціокультурного простору. Визначено внесок окремих учених, які реалізовували на практиці підготовку довідників-путівників, у вивчення та розв'язання проблеми уніфікованого наукового описування бібліотек, колекцій та зібрань як окремого історико-культурного явища.

Висновки. Наслідки соціальних катаклізмів, втрат і «забуття» величезної культурної спадщини України на десятки років вимагають системного підходу до наукової реконструкції походження, складу і змісту ІБЗК, які характеризуються великим розмаїттям засновників, різними історіями створення та побутування, мовами, видами джерел і друкованої продукції, епохами і культурами. Перерва у ґрунтовному вивченні ІБЗК у XX ст. не лише визначила актуальність, але й виявила методологічну нерозробленість питань наукового «повернення» цієї спадщини.

Отож національними бібліотеками НАН України вироблені спільні методологічні вимоги та практичні рекомендації для описування різних рівнів представлення ІБЗК, класифікацію, рубрики у структурі (або схемі) описування й змістовного наповнення. Обов'язковими є встановлення походження ІБЗК або архівно-бібліотечних колекцій на основі методів атрибуції (визначення, зокрема: власників та фондоутримувачів; відомостей про установи та організації; біографічних відомостей, включаючи дати існування або дати життя; географічної локалізації; напрямів діяльності або інтересів; дат створення та оперативного існування ІБЗК; історичної долі власників; наявності унікальних джерел тощо), а також дослідження історії та обставин надходження до бібліотек. Повнота розкриття матеріалу забезпечується міждисциплінарним дослідженням, застосовуються джерелознавчі, археографічні, книгознавчі, бібліографознавчі, біографознавчі методи та методи спеціальних історичних дисциплін.

Ця складна робота має закласти основу науково-довідкового опису та підготовку зведених довідників і путівників як цілісних пошукових систем. Важливим є оцінювання цілісності колекції, проведення наукової реконструкції її розпорошених або переміщених частин, місцезнаходження, інші відомості, що дозволяють ідентифікувати ІБЗК та розкрити їхню історико-культурну значимість, склад і зміст. Для бібліотек важливими є науково-облікові відомості.

Наразі в національних бібліотеках НАН України сформувався великий і досвідчений колектив учених, який має суттєвий науковий доробок у репрезентації ІБЗК. На часі обговорення питання створення довідників зі штучних колекцій, а також окремого цифрового розділу у складі цифрових ресурсів вітчизняної спадщини.

Отже, довідники-путівники стали помітним явищем у системі НДА наукових бібліотек і значним внеском в українську та європейську гуманітаристику й соціокультурний інформаційний простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсірій С. Ретроспективна частина фондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: проблеми вивчення і реконструкції // Бібліотеки на західноукраїнських землях XVIII—XX ст. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника; [упоряд.: М. Кульчицький, Н. Кунанець; наук. ред. С. Арсірій]. Львів, 2006. С. 5—15.
2. Архіви, колекції та зібрання державних, громадських і релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : путівник / авт.-уклад.: О.П. Бодак та ін. ; НБУВ, Ін-т рукопису. Київ, 2015. 325 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002120>
3. Бібліографічний покажчик публікацій з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства / уклад.: В.О. Мудроха, Д.П. Колтун ; відп. ред. Л.В. Сніцарчук ; ЛНБ України ім. В. Стефаника, Відділ бібліотекознавства. Львів, 2018. Вип. 1. 37 с. ; Вип. 2. 35 с. URL: <https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/povnotekstovi-material>
4. Грень З.Т., Сніцарчук Л.В. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника // Бібліотеки наукових установ Національної академії наук України : довідник / редкол.: О.С. Онищенко [та ін.]. Київ, 2019. С. 64—66.
5. Гуменюк Є.М., Баб'як П.Г., Дзьобан О.О. Особисті архівні фонди відділу рукописів. Анотований покажчик. Львів, 1977. 188 с.
6. Гуржій І.О., Рабчун О.С., Іваннікова М.К., Мяскова Т.Є. Особові бібліотеки професорів Київського університету св. Володимира у фондах Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ: історія, сучасний стан і питання представлення в електронному середовищі // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 8—10 жовт. 2013 р.). Київ, 2013. С. 256—259.
7. Дзюбан Р., Огар А. Формування фондів Львівської філії бібліотеки Академії Наук УРСР у 1939—1941 pp. // Zaporizhzhia Historical Review. 2020. Vol. 2 (54). <https://doi.org/10.26661/zhv-2020-2-54-19>
8. Дубровина Л.А. Классификация и научно-информационное описание коллекций и собраний в Национальной библиотеке Украины имени В.И. Вернадского // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. 2007. Вып. 5. С. 61—62.
9. Дубровина Л.А., Муха Л.В. Исторические коллекции книг и библиотечных собраний и совершенствование их организации и хранения // Прогрессивные библиотечные технологии: организация и управление. Киев, 1989. С. 127—133.
10. Дубровина Л.А. Нове покоління бібліотечних довідників: путівник з історико-культурних фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського //

- Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матер. III Міжнар. наук. конф. (Київ, 16—18 трав. 2006 р.). Київ, 2006. С. 194—195.
11. Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918—1941. Київ, 1998. 337 с.
 12. Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї — джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України // Бібліотечний вісник. 2017. № 1. С. 3—10.
 13. Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Бібліотечна справа в Україні у XX столітті / НАН України, НБУВ, Ін-т рукопису. Київ, 2009. С. 448—465. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001898>
 14. Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918—1941 / НАН України, НБУВ. Київ, 1998. 336 с.
 15. Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1965—1991 / НАН України, НБУВ. Київ, 2008. 373 с.
 16. Заєць О.В. Особові та інституційні зібрання у складі історичної бібліотеки Києво-Печерської лаври у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : монографія. Київ, 2018. 240 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002751>
 17. Зубкова Н.М. Архів і бібліотека видатного діяча українського просвітництва Б.Д. Грінченка (з фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського). Київ, 2008. С. 9, 155.
 18. Зубкова Н.М. Історико-культурні фонди бібліотек як комплексний об'єкт дослідження (на прикладі Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського) // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2007. № 4. С. 10—15.
 19. Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : довідник. Вип. 1: Історичні бібліотеки державних навчальних установ Києва / відп. ред. Г.І. Ковальчук ; відп. ред. випуску: Т.Є. Мяскова, О.В. Заєць. Київ, 2020. 300 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004045.pdf
 20. Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : довідник. Вип. 2. Історичні колекції монастирів та релігійних навчальних закладів / упоряд. О.В. Заєць [та ін.]; відп. ред. Г.І. Ковальчук. Київ, 2024. 302 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005040>
 21. Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : довідник. Вип. 3. Приватні (родові та особові) бібліотеки / упоряд. Т.Є. Мяскова [та ін.]; відп. ред. Г.І. Ковальчук. Київ, 2024. 245 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004983>
 22. Ковальчук Г.І. Створення Державного реєстру книжкових пам'яток України як складова частини Державного реєстру національно-культурного надбання // Бібліотечний вісник. 2004. № 2. С. 2—10.
 23. Ковальчук Г.І. Створення електронних інформаційних ресурсів книжкових пам'яток в НБУВ // Бібліотечний вісник. 2008. № 3. С. 3—10. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2008_3_1
 24. Ковальчук Г.І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. Київ, 2004. 644 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001959>
 25. Ковальчук Г. Дослідження історії формування колекцій стародруків та їх паспортизація // Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. 2006. Вип. 1. С. 18—173.

26. Кривенко М., Сварник Г. Історичні колекції Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: з досвіду вивчення та наукової реконструкції. Львів, 2014. 112 с.
27. Лисенко Л.В. Бібліотечні колекції та зібрання НБУВ: історіографічний аспект описування // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 2002. Вип. 9. С. 428—436.
28. Лисенко Л.В. Методика складання заголовка як основного елементу реєстраційного археографічного опису історико-культурних фондів для Державного реєстру національного культурного надбання // Бібліотечний вісник. 2003. № 2. С. 30—35.
29. Лисенко Л.В. Наукові категорії «колекція», «зібрання», «бібліотека» як об'єкт вивчення опису та реєстрації: до проблеми класифікації понять // Рукописна та книжкова спадщина України. 2003. № 8. С. 225—233.
30. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України : покажч. вид. 6-ки та л-ри про її діяльність (1981—2000 рр.) / уклад.: Л.П. Квятковська, В.М. Мартинович. Львів, 2004. 323 с.
31. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України : покажч. вид. 6-ки та л-ри про її діяльність (2001—2005) / уклад. В.М. Мартинович. Львів, 2007. 298 с.
32. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника : покажч. вид. 6-ки та л-ри про її діяльність (2006—2009) / уклад.: Л.О. Ільницька, М.З. Литвин, І.В. Морозова, В.М. Мартинович. Львів, 2010. 276 с.
33. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника : покажч. вид. 6-ки та л-ри про її діяльність (2010—2015) / [уклад.: Л. Ільницька, М. Литвин, І. Морозова]. Львів, 2017. 322, [1] с.
34. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів. Т. 1 : 1939—1945 : зб. док. і матеріалів / упоряд.: Г. Сварник (керівник), Р. Дзюбан, М. Кривенко, Л. Кусий, В. Муравський. Львів, 2010. 565 с.
35. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів. Т. 2 (1946 — березень 1953) : зб. док. і матеріалів / упоряд.: Галина Сварник (керівник), Роман Дзюбан, Маргарита Кривенко, Леся Кусий, Володимир Муравський ; відп. ред. Лідія Сніцарчук ; наук. ред.: Ярослав Дашкевич, Галина Сварник. Львів, 2019. 622 с.
36. Маслакова Н.М. Історія бібліотек та історичних бібліотечних зібрань України на сторінках журналу «Бібліотечний вісник» (1993—2003) // Бібліотечний вісник. 2004. № 2. С. 36—48.
37. Методичні рекомендації для державної реєстрації книжкових пам'яток України : кириличні рукописні книги та стародруки / НАНУ, НБУВ ; [уклад.: Н.П. Бондар, Л.А. Гнатенко, Л.А. Дубровіна, Н.М. Зубкова, О.А. Іванова ; передм.: Л.А. Дубровіна, Г.І. Ковальчук]. Київ, 2007. 133 с.
38. Міщук С.М. Збирання та наукове описування рукописно-книжкової спадщини України (друга половина XIX — 30-ті роки XX ст.) / відп. ред. Л.А. Дубровіна. Київ, 2009. 380 с.
39. Мудроха В.О. Інноваційний проєкт «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1873—1913): цифрова колекція» (досвід ЛННБ України ім. В. Стефаника) // Modern Movement of Science : Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Internet Conference, October 19—20, 2023. Dnipro: FOP Marenichenko V.V., 2023. PP. 387—388. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/10/Conference-Proceedings-October-19-20-2023.pdf>

40. Муха Л.В. Бібліотечні книжкові колекції та зібрання: походження, історія, реконструкція. Київ, 1997. 52 с.
41. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991—2002) / Л.А. Дубровіна, О.С. Онищенко, В.М. Горовий [та ін.]. Київ, 2019. 452 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003589>
42. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (1993—2003 рр.) : наук.-бібліогр. покажч. вид. 6-ки та л-ри про її діяльність / уклад.: Н.М. Погребецька ; наук. ред. В.Ю. Омельчук. Київ, 2005. 518 с.
43. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського : вид. 6-ки та л-ра про її діяльність (2004—2018) : наук.-бібліогр. покажч. / наук. ред. С.С. Кіраль; авт. кол.: С.А. Дзюбич, І.Г. Лиханова, Л.С. Новосолова. Київ, 2018. 599 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0002188.pdf
44. Особові архівні фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського путівник /авт. кол.: О. Боляк [та ін.] ; НБУВ, Ін-т рукопису. Київ, 2002. 765 с.
45. Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. № 466. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text\[\]](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text[]) 47
46. Сварник Г. Книгозбірня й архів Дмитра Донцова крізь призму долі власника. Львів, 2019. 90 с.
47. Ферштей В.В. Бібліотека Наукового товариства імені Шевченка — перша національна наукова бібліотека України: перервана історія // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2023. Вип. 15. С. 3—12. [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15\(31\)-1](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15(31)-1)
48. Zubko N., Melnyk-Khokha G., Mudrokha V. Project solutions and communication strategies for the successful implementation of the grant project “Digital collection of book heritage of the Shevchenko Scientific Society (1874—1913). IEEE. 18th International Conference on Computer Science and Information Technologies (CSIT), Lviv, Ukraine, 2023, pp. 1—6. <https://doi.org/10.1109/CSIT61576.2023.10324199>

Отримано 14 жовтня 2025 р.

REFERENCES

1. Arsirii S. Retrospektyvna chastyna fondiv Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka: problemy vyvchennia i rekonstruktsii [The Retrospective Component of the Holdings of the V. Stefanyk Lviv National Scientific Library: Problems of Study and Reconstruction]. *Biblioteky na zachidnoukrainskykh zemliakh XVIII—XX st.* [Libraries in the Western Ukrainian Lands of the 18th — 20th]. Lviv, 2006. Pp. 5—15 [In Ukrainian].
2. Arkhivy, kolektsii ta zibrannia derzhavnykh, hromadskykh ta relihiinykh ustanov u fondakh Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho : putivnyk [Archives, Collections, and Holdings of State, Public, and Religious Institutions in the Fonds of the Institute of Manuscript of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine: A Guide] / ed. by O.P. Bodak et al. Kyiv, 2015. 325 p. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002120> [In Ukrainian].
3. Bibliohrafichnyy pokazhchyk publikatsiy z problem bibliotekoznavstva, bibliohrafoznnavstva ta knyhoznnavstva [Bibliographic index of publications on the problems of bibliography, bibliography and book science] / V.O. Mudrokha, D.P. Koltun (Comps.);

- L.V. Snitsarchuk (Ed.). Lviv, 2018. Iss. 1. 37 p. ; Iss. 2. 35 p. URL: <https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/povnotekstovi-material> [In Ukrainian].
4. Hren Z.T., Snitsarchuk L.V. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine] // Biblioteky naukovykh ustanov Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: dovidnyk [Libraries of Research Institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine: A Reference Book] / Ed. Board: O.S. Onyshchenko et al. Kyiv, 2019. Pp. 64—66 [In Ukrainian].
 5. Humeniuk E., Babyak P., Dzioban O. Osobysti arkhivni fondy viddilu rukopysiv. Anotovanyi pokazhchyk [Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka] [Personal archival fonds of the Department of Manuscripts. Annotated index]. Lviv, 1977. 188 p. [In Ukrainian].
 6. Hurzhii I.O., Rabchun O.S., Ivannikova M.K., Miaskova T.Ye. Osobovi biblioteky profesoriv Kyivskoho universytetu sv. Volodymyra u fondakh Viddilu biblioteknykh zibran ta istorichnykh kolektsii NBUV: istoriia, suchasnyi stan I pytannia predstavleniia v elektronnomu seredovyschi [Personal Libraries of Professors of St. Volodymyr University of Kyiv in the Fonds of the Department of Library Collections and Historical Collections of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine: History, Current State, and Issues of Representation in the Digital Environment]. *Adaptatsiia zavdan I funktsii naukovoï biblioteky do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv* [Adaptation of the Tasks and Functions of a Research Library to the Requirements of Digital Information Resources Development]: Proceedings of the International Scientific Conference (Kyiv, October 8—10, 2013). Kyiv, 2013. Pp. 256—259 [In Ukrainian].
 7. Dziuban R., Ohar A. Formuvannia fondiv Lvivskoi filii biblioteky Akademii Nauk URSR u 1939—1941 rr. [Formation of the Collections of the Lviv Branch of the Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1939—1941]. *Zaprizhzhia Historical Review*. 2020. Vol. 2 (54). <https://doi.org/10.26661/zhv-2020-2-54-19> [In Ukrainian].
 8. Dubrovina L.A. Klassifikatsiia i nauchno-informatsionnoe opisanie kolektsii i sobranii v Natsionalnoi biblioteke Ukrainy imeni V.I. Vernadskogo [Classification and Scholarly Information Description of Collections and Assemblages in the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. *Biblioteki natsionalnykh akademii nauk: iterat funktsionirovaniia, tendentsii razvitiia* [Libraries of national Academies of Sciences: problems of functioning, tendencies of development]. 2007. Iss. 5, pp. 61—62 [In Russian].
 9. Dubrovina L.A., Mukha L.V. Istoricheskie kolektsii knig i biblioteknykh sobranii i sovershenstvovanie ikh organizatsii i khraneniia [Historical Book Collections and Library Assemblages and the Improvement of Their Organization and Preservation] // *Progressivnye biblioteknyie tekhnologii: organizatsiia I upravlenie* [Progressive Library Technologies: Organization and Management]. Kyiv, 1989. Pp. 127—133 [In Russian].
 10. Dubrovina L.A. Nove pokolinnia biblioteknykh dovidnykiv: putivnyk z istoriko-kulturnykh fondiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [A New Generation of Library Guides: A Guide to the Historical and Cultural Collections of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. *Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavstvo. Informatsiina diialnist: iterat nauky, osvity, praktyky* [Document Studies. Library Science. Information Activities: Problems of Science, Education, and Practice]: Proceedings of the 3rd International Scientific Conference (Kyiv, May 16—18, 2006). Kyiv, 2006. Pp. 194—195 [In Ukrainian].
 11. Dubrovina L.A., Onyshchenko O.S. Istoriiia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho. 1918—1941 [History of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine. 1918—1941]. Kyiv, 1998. 337 p. [In Ukrainian].

12. Dubrovina L., Kyrydon A., Matiash I. Arkhivy, biblioteki, muzei — dzherelna osnova natsionalnoi pamiaty, kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Archives, Libraries, and Museums as the Source Base of Ukraine's National Memory and Cultural Heritage]. *Biblioteknyi visnyk* [Library Bulletin]. 2017. No. 1, pp. 3—10 [In Ukrainian].
13. Dubrovina L.A., Onyshchenko O.S. Bibliotekna sprava v Ukraini v 20 stolitti [Library Science in Ukraine in the 20th Century]. Kyiv, 2009. Pp. 448—465. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001898> [In Ukrainian].
14. Dubrovina L.A., Onyshchenko O.S. Istoriia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho, 1918—1941 [History of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 1918—1941]. Kyiv, 1998. 336 p. [In Ukrainian].
15. Dubrovina L.A., Onyshchenko O.S. Istoriia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho, 1965—1991 [History of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 1965—1991]. Kyiv, 2008. 373 p. [In Ukrainian].
16. Zaiets O.V. Osobovi ta instytutsiini zibrannia u skladi istorychnoi biblioteki Kyievo-Pecherskoi lavry u fondakh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [Personal and Institutional Collections within the Historical Library of the Kyiv-Pechersk Lavra in the Holdings of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine]: A Monograph. Kyiv, 2018. 240 p. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002751> [In Ukrainian].
17. Zubkova N.M. Arkhiv i biblioteka vydatnoho diiacha ukrainskoho prosvitnytstva B.D. Hrinchenka (z fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho) [The Archive and Library of the Outstanding Figure of Ukrainian Enlightenment B.D. Hrinchenko (from the Fonds of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine)]. Kyiv, 2008. Pp. 9, 155 [In Ukrainian].
18. Zubkova N.M. Istoryko-kulturni fondy bibliotek yak kompleksnyi ob'ekt doslidzhennia (na prykladi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho) [Historical and Cultural Library Collections as a Comprehensive Object of Research (on the Example of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine)]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia* [Library Science. Record Studies. Informology]. 2007. No. 4, pp. 10—15 [In Ukrainian].
19. Istorychni bibliotekni zibrannia ta kolektsii u fondakh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho : dovidnyk. Vyp. 1: Istorychni biblioteki derzhavnykh navchalnykh ustanov Kyieva [Historical Library Assemblages and Collections in the Fonds of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine: A Reference Book. Iss. 1: Historical Libraries of State Educational Institutions of Kyiv] / H.I. Kovalchuk (Scientific ed.); T.Ye. Miasikova, O.V. Zaiets (Iss. Eds.). Kyiv, 2020. 300 p. Retrieved from: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004045.pdf [In Ukrainian].
20. Istorychni bibliotekni zibrannia ta kolektsii u fondakh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho : dovidnyk. Vyp. 2. Istorychni kolektsii monastyriiv ta relihiinykh navchalnykh zakladiv [Historical Library Assemblages and Collections in the Fonds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: A Reference Book. Iss. 2: Historical Collections of Monasteries and Religious Educational Institutions] / O.V. Zaiets (Comp.); H.I. Kovalchuk (Executive ed.). Kyiv, 2024. 302 p. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005040> [In Ukrainian].
21. Istorychni bibliotekni zibrannia ta kolektsii u fondakh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho: dovidnyk. Vyp. 3: Pryvatni (rodovi ta osobovi) biblioteki [Historical Library Assemblages and Collections in the Fonds of the V.I. Vernadskyi National

- Library of Ukraine: A Reference Book. Iss. 3: Private (Family and Personal) Libraries] / H.I. Kovalchuk (Ed.); T.Ye. Miaskova (Comp.). Kyiv, 2024. 245 p. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004983> [In Ukrainian].
22. Kovalchuk H.I. Stvorennia Derzhavnoho reiestru knyzhkovykh pamiatok Ukrainy yak skladova chastyny Derzhavnoho reiestru natsionalno-kulturnoho nadbannia [Creation of the State Register of Book Monuments of Ukraine as a Component of the State Register of National Cultural Heritage]. *Bibliotechnyi visnyk* [Library Bulletin]. 2004. No. 2, pp. 2—10 [In Ukrainian].
 23. Kovalchuk H.I. Stvorennia elektronnykh informatsiinykh resursiv knyzhkovykh pamiatok v NBUV [Creation of Electronic Information Resources of Book Monuments at the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. *Bibliotechnyi visnyk* [Library Bulletin]. 2008. No. 3, pp. 3—10. Retrieved from: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2008_3_1 [In Ukrainian].
 24. Kovalchuk H.I. Knyzhkovi pamiatky (ridkisni ta tsinni knyzhky) v bibliotechnykh fondakh [Book Monuments (Rare and Valuable Books) in Library Collections]. Kyiv, 2004. 644 p. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001959> [In Ukrainian].
 25. Kovalchuk H. Doslidzhennia istorii formuvannia kolektsii starodrukiv ta yikh pasportyzatsiia [The study in history of formation of old-printed books collections and their certification]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Ser.: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnolohii [Lviv University Bulletin. Series “Bibliology, Library Studies and Information Technologies”]. Lviv, 2006. Iss. 1, pp. 18—173 [In Ukrainian].
 26. Kryvenko M., Svarnyk H. Istorychni kolektsii Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka: z dosvidu vyvchennia ta naukovoï rekonstruktsii [Historical Collections of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine: from the Experience of Study and Scholarly Reconstruction]. Lviv, 2014. 112 p. [In Ukrainian].
 27. Lysenko L.V. Bibliotechni kolektsii ta zibrannia NBUV: istoriohrafichnyi aspekt opysuvannia [Library Collections and Assemblages of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine: A Historiographical Aspect of Description]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho* [Scientific works of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. 2002. Iss. 9, pp. 428—436 [In Ukrainian].
 28. Lysenko L.V. Metodyka skladannia zaholovka yak osnovnoho elementu reiestratsiinoho arkhеоhrafichnoho opysu istoriko-kulturnykh fondiv dlia Derzhavnoho reiestru natsionalnoho kulturnoho nadbannia [Methodology for Compiling Titles as the Main Element of Registration Archaeographic Description of Historical and Cultural Collections for the State Register of National Cultural Heritage]. *Bibliotechnyi visnyk* [Library Bulletin]. 2003. No. 2, pp. 30—35 [In Ukrainian].
 29. Lysenko L.V. Naukovi katehorii “kolektsiia”, “zibrannia”, “biblioteka” yak obiekt vyvchennia opysu ta reiestratsii: do problemy klasyfikatsii poniat [Scholarly Categories “Collection,” “Assemblage,” and “Library” as Objects of Study, Description, and Registration: Toward the Problem of Classification of Concepts]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. 2003. No. 8, pp. 225—233 [In Ukrainian].
 30. Lvivska naukova biblioteka im. V. Stefanyka NAN Ukrainy : pokazhch. vyd. b-ky ta l-ry pro yii diialnist (1981—2000 rr.) [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine: An Index of the Library's Publications and Literature on Its Activities (1981—2000)] / L.P. Kviatkovska, V.M. Martynovych (Comps.). Lviv, 2004. 323 p. [In Ukrainian].

31. Lvivska naukova biblioteka im. V. Stefanyka NAN Ukrainy : pokazhch. vyd. b-ky ta l-ry pro yii diialnist (2001—2005) [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine: An Index of the Library's Publications and Literature on Its Activities (2001—2005)] / V.M. Martynovych (Comp.). Lviv, 2007. 298 p. [In Ukrainian].
32. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka : pokazhch. vyd. b-ky ta l-ry pro yii diialnist (2006—2009) [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine: An Index of the Library's Publications and Literature on Its Activities (2006—2009)] / L.O. Illytska, M.Z. Lytvyn, I.V. Morozova, V.M. Martynovych (Comps.). Lviv, 2010. 276 p. [In Ukrainian].
33. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka : pokazhch. vyd. b-ky ta l-ry pro yii diialnist (2010—2015). An Index of the Library's Publications and Literature on Its Activities / L.O. Illytska, M.Z. Lytvyn, I.V. Morozova (Comps.). Lviv, 2017. 322, [1] p.
34. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: peremishchennia i vtraty fondiv. T. 1 : 1939—1945 : zb. dok. i materialiv [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine: Displacement and Losses of Collections. Vol. 1: 1939—1945: Collection of Documents and Materials] / H. Svarnyk, R. Dziuban, M. Kryvenko, L. Kusi, V. Muravskyi (Comps.). Lviv, 2010. 565 p. [In Ukrainian].
35. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: peremishchennia i vtraty fondiv. T. 2 (1946 — berezen 1953) : zb. dokumentiv i materialiv [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine: Displacement and Losses of Collections. Vol. 2 (1946 — March 1953): Collection of Documents and Materials] / H. Svarnyk, R. Dziuban, M. Kryvenko, L. Kusi, V. Muravskyi (Comps.); L. Snitsarchuk (Executive Ed.); Y. Dashkevych, H. Svarnyk (Scientific Eds.). Lviv, 2019. 622 p. [In Ukrainian].
36. Maslakova N.M. Istoriia bibliotek ta istorychnykh bibliotechnykh zibran Ukrainy na storinkakh zhurnalu «Bibliotechnyi visnyk» (1993—2003) [The History of Libraries and Historical Library Collections of Ukraine on the Pages of the Journal "Library Bulletin" (1993—2003)]. *Bibliotechnyi visnyk* [Library Bulletin]. 2004. No. 2, pp. 36—48 [In Ukrainian].
37. Metodychni rekomendatsii dlia derzhavnoi reiestratsii knyzhkovykh pamiatok Ukrainy : kyrylychni rukopysni knyhy ta starodruky [Methodological Recommendations for the State Registration of Book Monuments of Ukraine: Cyrillic Manuscript Books and Early Printed Books] / N.P. Bondar, L.A. Hnatenko, L.A. Dubrovina, N.M. Zubkova, O.A. Ivanova (Comps.); foreword by L.A. Dubrovina, H.I. Kovalchuk. Kyiv, 2007. 133 p. [In Ukrainian].
38. Mishchuk S.M. Zbyrannia ta naukovye opysuvannia rukopysno-knyzhkovoi spadshchyny Ukrainy (druha polovyna 19—30-ti roky 20 st.) [Collecting and Scholarly Description of the Manuscript and Book Heritage of Ukraine (Second Half of the 19th Century — 1930s)] / L.A. Dubrovina (Executive Ed.). Kyiv, 2009. 380 p. [In Ukrainian].
39. Mudrokha V.O. Innovatsiynyi proiekt "Knyzhkova spadshchyna Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka (1873—1913): tsyfrova koleksiia" (dosvid LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka) [Innovative Project "Book Heritage of the Shevchenko Scientific Society (1873—1913): A Digital Collection" (Experience of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine)]. *Modern Movement of Science*. Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Internet Conference (October 19—20, 2023). Dnipro, 2023. Pp. 387—388. Retrieved from: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/10/Conference-Proceedings-October-19-20-2023.pdf> [In Ukrainian].

40. Mukha L.V. Bibliotechni knyzhkovy kolektsii ta zibrannia: pokhodzhennia, istoriia, rekonstruktsiia [Library Book Collections and Assemblages: Origin, History, Reconstruction]. Kyiv, 1997. 52 p. [In Ukrainian].
41. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho u pershe desiatylyttia nezalezhnosti Ukrainy (1991—2002) [The V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine in the First Decade of Ukraine's Independence (1991—2002)] / L.A. Dubrovina, O.S. Onyshchenko, V.M. Horovyi et al. (Comps.) Kyiv, 2019. 452 p. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003589> [In Ukrainian].
42. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho (1993—2003 rr.) : nauk.-bibliohr. pokazhch. vyd. b-ky ta lit. pro yii diialnist [The V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine (1993—2003): A Scientific Bibliographic Index of the Library's Publications and Literature on Its Activities] / N.M. Pohrebetska (Comp.); V.Yu. Omelchuk (Scientific Ed.). Kyiv, 2005. 518 p. [In Ukrainian].
43. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho : vydannia biblioteky ta iterture pro yii diialnist (2004—2018) : nauk.-bibliohr. pokazhch [The V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine: Publications of the Library and Literature on Its Activities (2004—2018): A Scientific Bibliographic Index] / S.S. Kiral (Scientific Ed.); S.A. Dziubych, I.H. Lykhanova, L.S. Novosolova (Comps.). Kyiv, 2018. 599 p. Retrieved from: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0002188.pdf [In Ukrainian].
44. Osobovi arkhivni fondy Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [Personal archival fonds of the Institute of Manuscripts of the V.I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv, 2002. 765 p. [In Ukrainian].
45. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnyi reiestr natsionalnoho kulturnoho nadbannia [On Approval of the Regulation on the State Register of National Cultural Heritage]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 12, 1992, No. 466. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].
46. Svarnyk H. Knyhozbirnia i arkhiv Dmytra Dontsova kriz pryzmu doli vlasnyka [The Book Collection and Archive of Dmytro Dontsov Through the Prism of the Owner's Fate]. Lviv, 2019. 90 p. [In Ukrainian].
47. Fershtei V.V. Biblioteka Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka — persha natsionalna naukova biblioteka Ukrainy: perervana istoriia [The Library of the Shevchenko Scientific Society as the First National Scientific Library of Ukraine: An Interrupted History]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka* [Proceedings of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv]. 2023. Iss. 15, pp. 3—12. [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15\(31\)-1](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15(31)-1) [In Ukrainian].
48. Zubko N., Melnyk-Khokha G., Mudrokha V. Project solutions and communication strategies for the successful implementation of the grant project “Digital collection of book heritage of the Shevchenko Scientific Society (1874—1913). *IEEE. 18th International Conference on Computer Science and Information Technologies (CSIT)*. Lviv, Ukraine, 2023. Pp. 1—6. <https://doi.org/10.1109/CSIT61576.2023.10324199>

Received on October 14, 2025

Larysa Matviichuk

V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7230-9053>E-mail: l.matvijchuk@ukr.net

CREATION OF SCIENTIFIC REFERENCE GUIDES
ON HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE
IN NATIONAL LIBRARIES OF NATIONAL ACADEMY
OF SCIENCES OF UKRAINE (1990s — 2024)

The objective is to summarize the experience of the national libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine in the field of methodologies for scientific and informational descriptions and the creation of comprehensive reference guides dedicated to historical libraries, book collections, and holdings, which are significant objects representing Ukraine's retrospective historical and cultural heritage. **The methodology** is based on the principles of historicism and objectivity, as well as on historical-chronological, systemic, structural-functional, and special methods of source studies, bibliography, and scientific communication. **The novelty** consists in the fact that, for the first time, a review is presented, the principles and methodological foundations for creating scientific and informational descriptions of historical libraries, collections, and holdings in consolidated reference guides with itemized entries are revealed, which include establishing the origin and history of the creation and development of the composition and content of historical libraries, collections, and holdings on the basis of scientific reconstruction and accounting as cultural heritage, which were not fully involved in scholarly circulation and the socio-cultural space. The contribution of individual scholars to the research and resolution of the problem of a unified scientific description of libraries, collections, and holdings as a separate historical and cultural phenomenon, who practically implemented the preparation of guide directories, was determined. **Conclusions.** The study of the historical origins, composition, and content of the library collections provides a comprehensive overview of Ukraine's diverse history. This research integrates a wealth of new information into the contemporary cultural landscape and the development of the humanities. A dedicated and experienced team of Ukrainian scholars, with significant achievements in representing collections through reference guides, as a distinct type of scientific and informational publication recognized in the global academic community, has been formed. Mandatory requirements for scientific and informational description have been defined: establishing origin, history, composition, and content taking into account the historical context and existence, accounting information, and value assessment.

Key words: scientific informational publications of national libraries, guide and reference books on library fonds, historical and cultural heritage, V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, historical libraries, manuscript and book collections, library collections.